

<https://doi.org/10.30836/igs.1025-6814.2021.1.233514>
УДК 55 (092)

О.П. ОЛЬШТИНСЬКА, Г.В. КЛЮШИНА, Н.С. ДОВБИШ

Інститут геологічних наук НАН України, Київ, Україна
E-mail: ol-lesia@ukr.net; kliushyna_av@ukr.net; ninad55@ukr.net

СВІТЛОЇ ПАМ'ЯТІ ВИДАТНОГО ВЧЕНОГО-ЕКСПЕДИЦІОНЕРА ОЛЕКСІЯ ЮРІЙОВИЧА МИТРОПОЛЬСЬКОГО (7 квітня 1942 — 5 березня 2021)

Стаття присвячена Олексію Юрійовичу Митропольському — одному з фундаторів української школи морської геології, вченому і досліднику в галузі морської геології, геохімії та геоєкології, доктору геолого-мінералогічних наук, професору, член-кореспонденту НАН України, засновнику і завідувачу відділу сучасного морського седиментогенезу, заступнику директора Інституту геологічних наук НАН України з наукової роботи, раднику при дирекції Інституту.

Ключові слова: Олексій Митропольський; член-кореспондент НАН України; Інститут геологічних наук НАН України; вчений; морська геологія; персоналія.

5 березня 2021 р. на 78-му році пішов із життя відомий вчений-геолог, один із фундаторів української школи морської геології, радник при дирекції Інституту геологічних наук (ІГН) НАН України, член-кореспондент НАН України, доктор геологічних наук, професор Олексій Юрійович Митропольський.

О.Ю. Митропольський народився 7 квітня 1942 р. у м. Ама-Ата (нині Алмати, Казахстан). Його батьки, Юрій Олексійович Митропольський та Олександра Іванівна (Лебедева), навчалися у Київському державному університеті ім. Т.Г. Шевченка на механіко-математичному факультеті.

На початку Другої світової війни батька Олексія Юрійовича було направлено на підготовку до артилерійської школи під Алма-Атою. Юрій Олексійович пройшов бойовий шлях у складі Південно-Західного фронту, Першої ударної армії, 137-ї армійської гарматної артилерійської бригади; був бригадним комісаром, лейтенантом, ад'ютантом командира. Він воював у надзвичайно важких умовах, мав бойові нагороди, був контужений. Статний високий чоловік, він був прапороносцем на всіх пара-

Цитування: Ольштинська О.П., Ключина Г.В., Довбиш Н.С. Світлої пам'яті видатного вченого-експедиціонера Олексія Юрійовича Митропольського (7 квітня 1942 — 5 березня 2021). *Геологічний журнал*. 2021. № 2 (375). С. 111—117. <https://doi.org/10.30836/igs.1025-6814.2021.2.233514>

Citation: Olshtynska O.P., Kliushina G.V., Dovbysh N.S. (2021). To the blessed memory of Oleksiy Mytropolskyi, the outstanding researcher and member of numerous scientific expeditions. (April 7, 1942 — March 5, 2021). *Geologichnij zhurnal*, 2 (375), pp. 111-117. <https://doi.org/10.30836/igs.1025-6814.2021.2.233514>

Чукотка, смт Певек, 1965 р. (фото з архіву О.Ю. Митропольського)

Chukotka, Pevek village, 1965 (photo from the archive of O.Yu. Mytropolskyi)

А.Є. Бабінець та О.Ю. Митропольський за відбором ядра в Чорному морі, НДС «Михаил Ломоносов», 1968 р. (фото з архіву О.Ю. Митропольського)

A.Ye. Babinets and O.Yu. Mytropolskyi, core selection in the Black Sea, R/V «Mikhail Lomonosov», 1968 (photo from the archive of O.Yu. Mytropolskyi)

НДС «Академик Вернадский». Зліва направо: Станіслав Ольштинський, Олексій Митропольський, Надія Митропольська, Маргарита Нікітіна, 1972 р. (фото з архіву О.Ю. Митропольського)

R/V «Academician Vernadsky», Stanislav Olshtynskyi, Oleksii Mytropolskyi, Nadiia Mytropolska, Marharyta Nikitina, 1972 (photo from the archive of O.Yu. Mytropolskyi)

дах. Після війни родина повернулась до Києва. Академік Юрій Олексійович Митропольський — талановитий математик, «поцілований Богом». Понад 30 років він очолював Інститут математики АН УРСР, був академіком-секретарем Відділення математики НАН України. Мати — з багатодітної родини директора Білоцерківської гімназії. В такій родині, оточений піклуванням, ріс Олексій Митропольський.

Стати геологом та моряком юнак мріяв ще з шкільних років. Тому після закінчення у 1960 р. київської середньої школи № 70 поступив на геологічний факультет Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка і в 1965 р. отримав кваліфікацію інженера-геолога за спеціальністю «Геологічна зйомка та пошуки родовищ корисних копалин».

Після закінчення університету О.Ю. Митропольський за розподілом працював в експедиції № 118 на Приполярному Уралі старшим техніком-геологом (Тюменська область, с. Саранпауль). У 1967 р. — старшим інженером у Всесоюзному тресті «Цветные камни» Міністерства геології СРСР (м. Москва). У польовий сезон працював у Чаунському районі на Чукотці.

У 1968 р. О.Ю. Митропольський почав наукову роботу в ІГН НАН УРСР у відділі гідрогеологічних проблем під керівництвом членкореспондента АН УРСР Андрія Євтихійовича Бабінця, пов'язавши своє життя з наукою, численними експедиційними дослідженнями морів та океанів. Він ніколи не був «кабінетним нау-

ковцем» і одразу включився в експедиційну роботу, беручи участь у чорноморських рейсах науково-дослідного судна «Михаил Ломоносов». На основі зібраних, власноруч оброблених та проаналізованих у спектрометричній лабораторії ІГН НАН України зразків донних відкладів, була написана, а у 1971 р. захищена за фахом «Геохімія» кандидатська дисертаційна робота «Малі елементи в донних відкладах Чорного моря» у Грузинському політехнічному інституті (м. Тбілісі).

1970-ті роки відзначені в історії геологічної науки як активна фаза у вивченні глибинної будови дна Чорного моря, його геохімії, стратиграфії, тектоніки тощо. Визначною подією для дослідників Чорного моря стало глибоководне

Червоне море, ГС «Гидролог», 1981 р. (фото С.М. Довбиша)

Red Sea, H/V «Hydrolog», 1981 (photo by S.M. Dovbysh)

Таблиця. Участь в експедиційних дослідженнях

Table. Participation in research expeditions

№ з/п	Рік проведення	Назва науково-дослідного судна, регіон досліджень, № рейсу
1	1968	НДС «Михаил Ломоносов», Чорне море
2	1970	НДС «Академик Вернадский», 2-й рейс, Атлантичний океан
3	1972	НДС «Академик Вернадский», Е/С «Муксун», 1-а Чорноморська гідрологічна експедиція, Чорне море
4	1973	НДС «Академик Вернадский», 2-а Чорноморська гідрологічна експедиція, Чорне море
5	1975	НДС «Академик С. Вавилов», «Академик Л. Орбели», бурільне судно «Гломар Челленджер», спільна радянсько-американська експедиція, рейс 42-б, Чорне море
6	1976	НДС «Лев Берг», Д/С «Шторм», катери гідрографічної служби, Чорноморсько-Азовсько-Каспійська комплексна прибережно-морська експедиція, гирла Дунаю, Південного Бугу, Дніпра, Качі, Дона, Кубані, Бзібі, Мзимти, Кодорі, Інгурі, Чороха, Сочинки, Ріоні, Волги, Уралу, Терека, Самуру, Сулака та Кури
7	1978	НДС «Академик Курчатов», 26-й рейс, Балтійське море
8	1978—1979	НДС «Академик Вернадский», 1-а спеціалізована геолого-геофізична (металогенічна) експедиція АН УРСР, 19-й рейс, Індійський океан
9	1979	ОДС «Фаддей Беллинсгаузен», Чорне море
10	1980	ГС «Гидролог», Чорне море
11	1981	ОДС «Фаддей Беллинсгаузен», Чорне море
12	1981	ГС «Гидролог», Червоне море
13	1983—1984	НДС «Академик Вернадский», 2-а спеціалізована геолого-геофізична (металогенічна) експедиція АН УРСР, 28-й рейс, Атлантичний океан, заст. нач. експедиції
14	1986	НДС «Профессор Колесников», геолого-геофізичні дослідження на шельфі Гвінеї, 13-й рейс, Атлантичний океан, нач. експедиції
15	1987	НДС «Профессор Колесников», геолого-геофізичні дослідження на шельфі Гвінеї, 15-й рейс, Атлантичний океан, нач. експедиції
16	1989—1990	НДС «Профессор Колесников», геолого-геофізичні дослідження на шельфі Гвінеї, 24-й рейс, Атлантичний океан, нач. експедиції
17	1993—1994	НДС «Профессор Колесников», 31-й рейс, Чорне та Середземне моря, наук. співробітник
18	1995	НДС «Київ», 2-й рейс, Чорне море, заст. нач. експедиції
19	2004	НДС «Ушуайя», 9-а Українська антарктична експедиція, наук. консультант

Гвінейська Республіка. Експедиція на НДС «Професор Колесников» (15-й рейс, 1987 р.). Зліва направо: Ю.М. Демедюк, О.Ю. Митропольський, Бубакар Діало, В.О. Максименко та гвінейські друзі (фото С.М. Довбиша)

Republic of Guinea. Expedition on the R/V «Professor Kolesnikov» (15th cruise, 1987). From the left to the right: Yu.M. Demediuk, O.Yu. Mytropolskyi, Bubakar Diallo, V.O. Maksymenko and Guinean friends (photo by S.M. Dovbysh)

Вручення Державної премії в галузі науки і техніки, 2000 р. Зліва направо: П.Ф. Гожик, В.М. Єремєв, О.Ю. Митропольський, Л.Д. Кучма, Б.Є. Патон, Є.Ф. Шнюков, Г.М. Орловський, Є.В. Соботович, В.Х. Геворк'ян (фото з архиву О.Ю. Митропольського)

Awarding the State Prize in the field of science and technology, 2000. From left to the right: P.F. Hozhyk, V.M. Yeremeev, O.Yu. Mytropolskyi, L.D. Kuchma, B.Ye. Paton, Ye.F. Shniukov, H.M. Orlovskiy, Ye.V. Sobotovych, V.Kh. Nevorkian (photo from the archive of O.Yu. Mytropolskyi)

буріння в травні-червні 1975 р. з американсько-го бурового судна «Гломар Челленджер». Активну участь у цих роботах від Академії наук України взяв О.Ю. Митропольський.

Олексій Юрійович — ініціатор, організатор і безпосередній виконавець 19 морських та океанічних експедицій (див. таблицю). У 1979 р. за його участю було укладено угоду про творчу

Родина О.Ю. Митропольського, 2007 р. (фото з архіву О.Ю. Митропольського)

O.Yu. Mytropolskyi family, 2007 (photo from the archive of O.Yu. Mytropolskyi)

співпрацю між вченими АН УРСР та Гідрографічною службою Чорноморського флоту ВМФ СРСР. З моменту підписання угоди почалися спільні геолого-гідрографічні дослідження на ОДС «Фаддей Беллинсгаузен» і ГС «Гідролог» не тільки в Чорному, але і в Червоному, Південному (Антарктика) морях, Індійському океані та в інших акваторіях Світового океану. Реалізуючи зазначену угоду, в 1981 р. на ГС «Гідролог» Гідрографічної служби ЧМФ з ініціативи П.Ф. Гожики та О.Ю. Митропольського були виконані літолого-геохімічні і металогенічні дослідження в південно-західній частині Червоного моря, результатом яких стало виявлення нових ділянок поширення металоносних мулів. Підсумки цих досліджень опубліковані в монографії «Геологія і металогенія південно-західної частини Червоного моря».

Починаючи з 1978 р. Олексій Юрійович разом з Я.М. Белевцевим, Є.Ф. Шнюковим та В.І. Старостенком був організатором спеціалізованих геолого-геофізичних (металогенічних) експедицій до Індійського (1978—1979 рр.) та Атлантичного (1983—1984 рр.) океанів на НДС «Академик Вернадский». Експедиції завершилися відкриттям нових полів залізо-марганцевих конкрецій та рудної мінералізації в океанічних рифтових зонах. Був визначений головний напрям вивчення ендо- та екзогенної металогенічної спеціалізації, розроблена дов-

гострокова програма металогенічних досліджень, яка об'єднала зусилля вчених майже всіх інститутів Відділення наук про Землю АН УРСР та завершилася виданням 5-томної серії «Геологія та металогенія окремих частин Світового океану» (1984—1991 рр.).

Під керівництвом О.Ю. Митропольського починаючи з 1984 р. розпочалися детальні геологічні дослідження шельфу та континентального схилу Гвінеї. На НДС «Професор Колесников» було проведено три спеціалізовані геолого-геофізичні експедиції (1986, 1987, 1989—1990 рр.). Детальні геологозйомочні та пошукові роботи вперше для регіону Західної Африки дали змогу побудувати Геолого-геофізичний атлас економічної зони Гвінейської Республіки у масштабах 1 : 500 000 та 1 : 1 000 000. Цей атлас став геологічною основою для подальших пошукових досліджень на шельфі Гвінеї. Найбільш цікавим наслідком цих робіт виявилось відкриття фосфоритоносності шельфу та материкового схилу. Були знайдені як стародавні фосфорити у глинах еоценового віку, так і зареєстровано сучасний широкомасштабний фосфатогенеруючий процес, пов'язаний з апвелінгом збагачених на фосфор глибинних вод.

У 1989 р. Олексій Юрійович захистив докторську дисертаційну роботу «Геохімія внутрішніх морів (Чорне, Середземне, Червоне, Балтійське)». У цьому дослідженні на основі

аналізу та узагальнення величезного масиву емпіричного матеріалу він встановив глибинний зв'язок та закономірність історико-геологічного розвитку гетерогенних процесів седименто- та літогенезу з тектогенезом, магматизмом та еволюцією біосфери.

Олексій Юрійович поєднував наукову діяльність з викладацькою і громадською. У 1986 р. як лектор ЮНЕСКО читав курс лекцій для слухачів восьми країн Західної Африки на борту НДС «Професор Колесников». Його лекції мали змогу слухати студенти Київського національного університету ім. Тараса Шевченка — з 1984 по 1994 та з 2000 по 2010 рр. викладав курси «Геологія океанів і морів» та «Основи геоecології» на кафедрі загальної та історичної геології геологічного факультету. Він автор перших в Україні підручників з морської геології: «Основи морської геології» (Митропольський О.Ю., Іванік О.М. Київ: Київ. ун-т, 2004. 219 с.) і "Морська геологія" (Митропольський О.Ю., Іванік О.М. Київ: Київ. ун-т, 2016. 478 с.).

О.Ю. Митропольський був головою спеціалізованої вченої ради ІГН НАН України із захисту докторських та кандидатських дисертацій за спеціальностями 04.00.10 — «Геологія океанів і морів» та 04.00.21 — «Літологія» (1993—2017), членом спецради в Одеському державному університеті ім. І.І. Мечнікова (1993—1995), членом експертної ради ВАК України та членом Національної науково-технічної ради з проблем Світового океану (1993—1996), членом експертної Комісії наук про Землю та Всесвіт і проблеми навколишнього середовища Держфонду фундаментальних досліджень Державного комітету України з питань науки, техніки та промислової політики (1995—1996). У 1996 р. його обрано членом Московської Академії педагогічних та соціальних наук, у 1998 р. — дійсним членом Петербурзької Міжнародної академії наук екології, безпеки людини і природи. Він був заступником голови Комісії НАН України з наукової спадщини академіка В.І. Вернадського, експертом INTAS, членом консалтингової групи TACIS.

Олексій Юрійович опікувався науковою молоддю та підготовкою наукових кадрів — піклувався про молодих вчених ІГН НАН України, підготував 18 кандидатів і 4 доктори наук, які продовжують його справу дослідження Світового океану.

Праці О.Ю. Митропольського охоплюють широке коло наукових проблем у галузях геохімії та гідрохімії донних відкладів, морської геології та седиментології, геоecології та ландшафтознавства, визначення стану забруднення морських акваторій. Він — автор близько 400 друкованих праць, з них 13 монографій та атласів, 2 підручники. Його праці опубліковані в Росії, США, Франції, Гвінеї, Туреччині, Болгарії.

Серед численних нагород і відзнак Олексія Юрійовича Митропольського: Почесне звання «Заслужений діяч науки і техніки України» (2007) та «Почесний розвідник надр України» (2002), Почесні грамоти Президії НАН України (1986, 2002), грамота Секретаріату з науки та досліджень Гвінейської Республіки (1987), Премія імені В.І. Вернадського АН УРСР (1985), Державна премія України в галузі науки і техніки (2000).

Завдяки зусиллям О.Ю. Митропольського було збережено унікальний керновий матеріал, піднятий з дна Світового океану і створено керносховище рейсових матеріалів (понад 6000 одиниць, 12 700 погонних метрів), зібраних упродовж кількох десятиліть, що мають величезну наукову і державну цінність.

Звпровадженням персональних комп'ютерів для обробки даних в ІГН НАН України Олексій Юрійович був ініціатором розробки перших баз даних з морської геології і мріяв про створення «Інституту в комп'ютері». Здобутий ним масив інформації став основою створеного у відділі сучасного морського седиментогенезу «Банку даних з морської геології Світового океану». Його ідея про «Інститут в комп'ютері» частково почала здійснюватися у дистанційних конференціях вченої ради ІГН НАН України під час карантину Covid-2019.

Олексія Юрійовича вирізняли енциклопедичні знання, порядність, висока інтелігентність, толерантність, доброзичливість, любов до людей і Батьківщини. Він був доброю, щирою й життєрадісною людиною, до якої завжди можна було звернутися за порадою. Його дім був місцем, де завжди були раді друзям та колегам і з Києва, і з інших міст. Всіх радо зустрічали і залишали на ночівлю.

Найважливішою цінністю і гордістю Олексія Юрійовича завжди була його родина, діти і онуки. «Четыре сыночка и лапочка дочка», —

часто з теплом говорив він про своїх дітей. Професію батька обрала донька, Анна Олексіївна Нікітіна, кандидат геологічних наук, науковий співробітник відділу сучасного морського седиментогенезу ІГН НАН України.

Світла пам'ять про Олексія Юрійовича Митропольського — творчу непересічну особистість, мудрого керівника, істинного морського

геолога-експедиціонера, відданого ідеї розвитку морської геології в Україні — збережеться у пам'яті друзів, учнів, колег, співробітників відділу, який він очолював і для яких він назажди залишається «шефом».

Висловлюємо щирі співчуття рідним!

Надійшла до редакції 04.06.2021

Прийнята 07.06.2021

O.P. Olshtynska, G.V. Kliushyna, N.S. Dovbysh

Institute of Geological Sciences of NAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine

E-mail: ol-lesia@ukr.net; kliushyna_av@ukr.net; ninad55@ukr.net

TO THE BLESSED MEMORY OF OLEKSIY MYTROPOLSKYI,
THE OUTSTANDING RESEARCHER AND MEMBER OF NUMEROUS
SCIENTIFIC EXPEDITIONS (April 7, 1942 — March 5, 2021)

The article is devoted to Oleksiy Mytropolskyi, one of the founders of the Ukrainian school of Marine geology; a scientist and researcher in the field of marine geology, geochemistry and geocology, Doctor of Geological and Mineralogical Sciences, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Ukraine, Founder and Leader of the Department of Modern Marine Sedimentogenesis, Deputy Director of Institute of Geological Sciences of the National Academy of Sciences of Ukraine.

Keywords: *Oleksiy Mytropolskyi; Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Ukraine; Institute of Geological Sciences of the National Academy of Sciences of Ukraine; researcher; marine geology; personality.*